

Piotr Alexandrowicz, *Kanonistyczne uzasadnienie swobody umów w zachodniej tradycji prawnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2020, ss. 333

Książkę Piotra Alexandrowicza, która ukazała się w zeszłym roku nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, można ocenić na dwóch płaszczyznach – z jednej strony, stanowi ona próbę odpowiedzi na stawiane w niej przez Autora pytania o *ratio* wiążącej mocy umów i jej relację z ogólną teorią umów. Z drugiej strony natomiast – jest bogatym kompendium wiedzy o rozwoju jursprudencki od średniowiecza do czasów współczesnych. Wychodząc od wydawałoby się prostego pytania o znaczenie paremii *pacta sunt servanda*, Autor dokonuje analizy poglądów uzasadniających swobodę umów, wskazując na średniowiecznych kanonistów, którzy odchodząc od nominalizmu kontraktowego stworzonego przez rzymską jursprudenckę, jako pierwsi opracowali uniwersalne zasady, służące powstaniu w czasach nowożytnych ogólnej teorii umów.

Książka oprócz przedmowy, wstępu, zakończenia, a także wykazu skrótów, wykazu i indeksu źródeł (zawierającego m.in. dorobek jursprudencki do roku 1800), wykazu literatury (zawierającego prace powstałe po 1800 r.) oraz streszczeń w języku polskim i angielskim składa się z trzech rozdziałów, zatytułowanych kolejno: *Argumentacja średniowiecznych kanonistów na rzecz zaskarżalności wszystkich umów* (1), *Kanonistyczna idea związania danym słowem w okresie nowożytnym* (2), *Aktualność średniowiecznej argumentacji kanonistów a współczesna teorie umów* (3). Książka zawiera również aneks, noszący tytuł: *Pacta sunt servanda i średniowieczna kanonistyka*, w którym Autor podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie o genezę paremii *pacta sunt servanda*.

W pierwszym rozdziale Autor analizuje argumenty średniowiecznych kanonistów wskazujące na zaskarżalność wszystkich umów. Jako

pierwszy zostaje przeanalizowany argument z autorytetu źródeł prawa, do których kanoniści zaliczali również Pismo Święte, pisma Ojców Kościoła, dekretały papieskie oraz dokumenty soborów i synodów. Do omawianych źródeł Autor słusznie zalicza także opinie uczonych (*communis opinio canonistarum*). Analiza tych właśnie źródeł prawa kanonicznego pozwoliła średniowiecznym kanonistom na odejście od rzymskiego nominalizmu kontraktowego w stronę uznania za wiążącą każdą umowę. Kolejnym argumentem stosowanym przez kanonistów było odniesienie do teologii, następnym – argument praktyczno-społeczny (*pax servetur pacta custodiantur, pacta debent obtinere suam firmitatem*). Autor przedstawia kolejne argumenty kanonistów wynikające z analizy kilku kanonów najistotniejszych dla badanego problemu (*c. Iuramenti, c. Antigonus*). Inne argumenty kanonistów przedstawione przez Autora opierają się na *aequitas canonica* oraz *aequitas naturalis*, a także *bona fides*. Niestety, te argumenty (a zwłaszcza słuszność kanoniczna czy naturalna) zostały jedynie wzmiankowane.

W drugim rozdziale przedstawione zostały poglądy nowożytnej jurysprudencji na problematykę zaskarżalności umów. Autor swą analizę oparł na stanowiskach wybranych przez siebie przedstawicieli kanonistyki tego okresu, przedstawicieli nurtu zwanego drugą scholastyką, humanizmu prawniczego, reprezentantów holenderskiej jurysprudencji eleganckiej, a także szkoły prawa natury (m.in. H. Grocjusz i dwa modele obietnicy, S. Pufendorf i obowiązek przestrzegania umowy z uwagi na społeczną naturę człowieka, J. Domat i ogólna koncepcja umowy). Autor przedstawia również poglądy autorów *usus modernus Pandectarum*, jak: Georg Adam Struve, Samuel Stryk czy Johann Gottlieb Heineccius.

Rozdział trzeci odnosi się do współczesnych teorii umów. W szczególności przeprowadzona w nim analiza dotyczy wpływu kanonistyki na *common law* oraz tradycję *civil law*. Zakres badawczy obejmuje ogólne teorie umów będące podstawą kodyfikacji (Code civil, Bürgerliches Gesetzbuch oraz polski Kodeks zobowiązań i Kodeks cywilny). Autor szuka odpowiedzi na pytanie o wpływ średniowiecznej argumentacji kanonistów na rozwiązania dotyczące swobody umów przyjęte w powyższych źródłach prawa. Przyjmując, że twórcy europejskich kodeksów prawa cywilnego nie zastanawiali się raczej nad *ratio* wiążącej mocy

umów, z uwagi na niewielkie znaczenie praktyczne tej kwestii, Autor jednocześnie wskazuje na poglądy Alfreda Ohanowicza, który przytacza argumenty przemawiające za szerszym, również pozaprawnym, uzasadnieniem wiążącej mocy umów (a także poglądy m.in. Piotra Machnikowskiego i Michała Niedośpiała). Odnośnie do uwag Autora poświęconych współczesnym teoriom umów warto zauważyć, że na przykład regulacja zawarta w art. 353¹ k.c. wyraża swobodę kontraktowania rozumianą jako swoboda kształtowania treści stosunku prawnego, a ponadto: swoboda decyzji o samym zawarciu umowy, swoboda wyboru kontrahenta, swoboda formy, w jakiej ma być umowa zawarta (por. uchwała SN z 28 kwietnia 1995 r., III CZP 166/94). Z uwagi na ugruntowane stanowisko doktryny prawa cywilnego, argumenty dotyczące zewnętrznej *ratio* mocy wiążącej umów wypracowane przez kanonistów niewątpliwie mogą być użyteczne dla wyznaczenia granic swobody umów. Natomiast istnienie samej zasady swobody umów we współczesnym prawie cywilnym należy raczej rozpatrywać na gruncie dogmatyki i nie poszukiwać dla niej zewnętrznego uzasadnienia.

Książka z uwagi na przyjętą metodologię nie ma charakteru dogmatycznego. Zadanie, którego podjął się Autor, jak sam przyznaje, nie polega na analizie treści i granic swobody umów, jak też próby jej zdefiniowania. Autor nie zajmuje się również praktycznym wymiarem funkcjonowania tej zasady. Książka poświęcona jest historii argumentacji prawniczej – jest to próba wykazania, że współczesne prawo umów opiera się na uniwersalnych zasadach stworzonych przez średniowiecznych kanonistów.

Autor korzysta z bardzo wielu źródeł; należy tu wskazać zwłaszcza na źródła średniowieczne. Odnośnie do wykorzystanego w pracy dorobku średniowiecznych jurystów należy zauważyć, że Autor często przytacza poglądy Baldusa de Ubaldisa (ucznia Bartolusa de Saxoferrato i jednego z najwybitniejszych przedstawicieli szkoły postglosatorów). Szkoda jednak, że nie odnosi się w swych rozważaniach do innych przedstawicieli szkoły komentatorów (czy może nawet glosatorów); zabieg ten pozwoliłby na ukazanie dorobku kanonistów na tle osiągnięć średniowiecznych legistów (*a contrario*). Poza cytatami z dzieł Baldusa, o glosatorach i komentatorach Autor wspomina tylko w kontekście *pacta*

vestita i doktryny *vestimenta pactorum*. Wspomnieć należy, że cytowany w książce Johannes de Imola był również autorem komentarzy do Digestów justyniańskich (np. Joannis De Imola Iurisconsulti Clarissimi *In ... Digesti Novi Partem, Egregia Commentaria, Bononiae* 1580).

Niewątpliwym atutem pracy jest jej klarowny język, zważywszy, że odnosi się ona do skomplikowanych kwestii z zakresu teorii prawa. Nasuwa się jedynie drobna uwaga co do zbyt częstego, moim zdaniem, użycia wyrażenia „umowy gołe” – bardziej trafne byłoby użycie łacińskiego terminu *pacta nuda* bądź po prostu – umowy niezaskarżalne, niebudzące niepotrzebnych skojarzeń. Problematyka poruszona przez Autora nie pojawiła się do tej pory w polskiej literaturze w takim ujęciu. Recenzowana praca zapełnia więc istniejącą lukę badawczą, zwłaszcza że przedstawiony problem badawczy zakorzeniony jest w średniowiecznej jursprudencji, której w polskiej literaturze poświęca się jak dotąd zbyt mało miejsca. Natomiast oceniając pracę z punktu widzenia praktykującego prawnika, stwierdzam, że książka Piotra Alexandrowicza jest świetnym źródłem wiedzy o historii myśli prawniczej, której lekturę można polecić każdemu prawnikowi mającemu na co dzień do czynienia z zasadą *pacta sunt servanda* i jej konsekwencjami. Umiejętność powołania się na uniwersalne wartości tkwiące w argumentacji średniowiecznych kanonistów może być przydatna w sytuacji, gdy rozstrzygnięcie sporu wymaga odniesienia się na przykład do zasad współżycia społecznego. Lekturę tej pracy można zatem polecić każdemu praktykowi chcącemu wzbogacić swój arsenał środków służących budowaniu argumentacji.

Konrad Cimachowicz*

---

* Uniwersytet Łódzki.